

III. DİNİ HÜKÜMLER

A) Cami İnşaatı, Onarımı ve Bakımı. "Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhîret gününe iman eden, namaz kılan, zekât veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder" (et-Tevbe 9/18) meâlindeki âyet-i kerîme ile konuya dair diğer âyet ve hadisleri (bk. M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "mescid" md.; Wensinck, *Miftâhu künûzi's-sünne*, "mesâcid" md.) göz önünde bulunduran İslâm âlimlerinin çoğuna göre söz konusu naslarda yer alan "imar" tabiri camilerin inşası, onarımı, döşenmesi, aydınlatılması ve temiz tutulması gibi maddî imarı içine aldığı gibi oralarda ibadet etmek, Kur'an okumak ve okutmak, ilim öğrenmek ve öğretmek gibi mânevî imar faaliyetlerini de ihtiva eder. Cami yaptırmanın müminlere ait bir imtiyaz olduğuna vurgulayan Kur'an âyetlerinin yanında bunu teşvik eden birçok hadis de mevcuttur. Hz. Peygamber Medine'ye hicretinden hemen sonra Mescid-i Nebevî'nin inşaatını başlatmış ve kısa zamanda tamamlanmasını sağlamıştır. Bazı İslâm âlimleri, bulundukları belde-lerin durumunu göz önünde bulundurarak, cami imar ve inşası ile ilgili âyet ve hadislerin yorumunu yapmışlar, İslâm'da cami yaptırmanın mendup veya müsteahap olduğu sonucuna varmışlardır. Hanbelîler'in de yer aldığı diğer bir grup âlim ise daha kapsamlı düşünerek yerleşim birimlerinde ihtiyaca yetecek kadar cami yaptırmanın farz-ı kifâye olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Cami inşaatında kullanılan ana malzemelerin, hatta harç suyu gibi katkı maddelerinin dinen necis sayılmayan temiz şeylerden olmasının gereği üzerinde ayrıca durulmuştur.

"Müşriklerin, kendi küfürlerinin şuurunda olup onu bizzat itiraf ederken Allah'ın mescidlerini imar etmeye ehliyet ve selâhiyetleri yoktur" (et-Tevbe 9/17) meâlindeki âyet-i kerîmede ifade edildiği üzere müslüman olmayanların cami yaptırımları veya yapımına katkıda bulunmaları hoş karşılanmamış, âyetle yer alan "imar"la ilgili olarak yukarıda sözü edilen iki yorumdaki maddî imarın esas alınması halinde ise bunun câiz olmadığı belirtilmiştir. Bu görüşü kaydeden Fahreddin er-Râzî, ayrıca gayri müslimlerin cami inşasına katkıda bulunmalarının müslümanları minnet altında bırakabileceğine, bunun ise kabul edilemez bir şey olduğuna dikkat çekmiştir (*Mefâtıhu'l-gayb*, XVI, 7). Çağdaş Mısırlı

âlimlerden Şerbâsî, dinî ve siyâsî yönden sakınca görülmediği takdirde gayri müslimlerin cami yapımına katkıda bulunabileceklerini söyler ve Ezher Fetva Komisyonu'nun Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre bir hristiyan tarafından yaptırılan camide cuma namazı ve diğer namazların kılınabileceğine dair fetvasını nakleder (*Yes'elûneke fi'd-dîn ve'l-hayât*, IV, 19).

Camilerin yapılış maksadı dışında kullanılması, yıktırılması, satılması câiz değildir. Kur'an-ı Kerîm'de, "Allah'ın mescidlerinde O'nun isminin anılmasını engelleyen ve onların harap olmasına çalışan kimseden daha zalim kim olabilir?" (el-Bakara 2/114) buyurulmaktadır. Ancak toplum hayatında konuyla ilgili farklı durumlara rastlamak daima mümkündür. Meselâ bir köy halkının köylerini tamamen terketmesi sebebiyle kullanılmaz hale gelen caminin âkibeti tartışılmıştır. İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ebû Yûsuf'a göre bu yer hükmen cami olup satışı câiz değildir. Muhammed eş-Şeybânî'ye göre ise cami olarak vakfedenlerin veya vârislerinin mülkiyetine geri döner. Ebû Hanîfe'nin Ebû Yûsuf'la veya Şeybânî ile aynı görüşte olduğuna dair farklı rivayetler mevcuttur. Hanbelîler'in görüşüne göre bu yer satılır ve parası başka bir vakıfta kullanılır. Bu görüşü Ebû Yûsuf'a nisbet eden diğer bir rivayet de vardır.

Câmi ve mescidlerin prensip olarak sade bir görünümde olması kabul edilmiştir. Sadelikten uzak süslemeler, dikkat çekici yazılar ibadet esnasında kişiyi meşgul edecek ve namazın önemli unsurlarından olan huşûun zedelenmesine sebep olabileceği için mekruh sayılmıştır. Ancak başta Hanefîler olmak üzere bazı âlimler camilerin kible duvarı dışındaki bölümlerine vakıf malından harcanmamak, övünme ve gösteriş maksadı taşımamak, israftan uzak olmak şartıyla yazı yazılmasında, süsleme yapılmasında sakınca görmemişlerdir. Namaz kılınacak yerin temiz olması namazın şartlarından birini oluşturduğuna göre camilerin temiz tutulması müminler için başta gelen bir görevidir. Kur'an-ı Kerîm'de Hz. İbrâhîm ile oğlu İsmâil'e, "Allah'ın evi" diye nitelendirilen Kâbe'yi temiz tutmaları emredilmiştir (bk. el-Bakara 2/125; el-Hac 22/26). Yine Kur'an'da Allah'a nisbet edilen (el-Cin 72/18) ve birer ibadet yeri olan camilerin bakım ve temizliğine özen gösterilmesi ilâhî buyruk şeklinde yer almıştır. Konu ile

ilgili olarak birçok hadis de mevcuttur (bk. Wensinck, *Miftâhu künûzi's-sünne*, "mesâcid" md.). Camilerin temizliği yanında camiye girenlerin de vücut ve elbise temizliğine dikkat etmeleri gerekir. Kur'an-ı Kerîm'de camilere güzel elbiselerle gidilmesi emredilmiştir (bk. el-A'râf 7/31). Özellikle cemaatin diğer zamanlara nisbetle daha kalabalık olduğu cuma ve bayram günlerinde yıkanarak camiye gitmenin sünnet olması da bunu göstermektedir.

B) Cami Âdâbı. "Allah'ın evi" diye nitelendirilerek yüceltilen camilere girecek kimselerin maddî pisliklerden temizlenmiş olmaları yanında cünüplük gibi hükmî ve küfür gibi mânevî kirliliklerden de arınmış olmaları gerekir. Bu sebeple cünüp, hayız ve nifas halinde bulunan kimselerin gusûl abdesti almadan camiye girmeleri haramdır (Ebû Dâvûd, "Tahâret", 93; İbn Mâce, "Tahâret", 126). Caminin üstü ile camiye dahil alt ve üst katlar da aynı hükme tâbidir. Ancak Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre mecburi hallerde böylelerinin teyemmüm ederek camiye girmeleri mümkündür. Camide kalmadan sadece bir yol olarak oradan geçeceklerse Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre teyemmüm etmelerine de gerek yoktur. Hanbelîler'e göre ise bir mecburiyet olmasa bile cünüp olan kimsenin abdest alarak camide durması câizdir. Bayram ve cenaze namazları için düzenlenmiş açık namazgâhlarla camiye bitişik avlu, revak gibi mekânlar, cünüp vb. durumdaki kimselerin girmeleri bakımından cami hükmü dışında tutulmuştur. Apartmanlarda bulunan mescitlerin alt ve üstündeki daireler de bunun gibidir. Camiye abdestsiz girmek câiz olmakla birlikte mekruhtur. Birden fazla kapısı bulunan camileri yol olarak kullanmak da hoş karşılanmamıştır.

Kur'an-ı Kerîm'de müşriklerin, daha kapsamlı bir ifadeyle gayri müslimlerin Mescid-i Harâm'a yaklaşmaları genel anlamda menedilmişse de (bk. et-Tevbe 9/28) konunun ayrıntılarına inen fıkıh âlimleri arasında bazı farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Hanefî âlimlerine göre hac veya umre amacı taşımamak şartıyla bunlar Mescid-i Harâm dahil olmak üzere bütün camilere girebilirler. Cünkü onların bu tür ziyaretleri, İslâm dininin yüceliğini anlamalarına ve onu benimsemelerine vesile olabilir. Mâlikîler gayri müslimlerin herhangi bir camiye, bu arada Mescid-i Harâm'a girmesine müsaade edilemeyeceği görüşünde ol-

makla birlikte Harem bölgesine girmelerinde sakınca görmemişlerdir. Şâfiî'ler'le Hanbelîler'e göre ise Mescid-i Harâm dışındaki camilere izinle girebilirler, ancak Harem sınırları içine girmelerini izin verilmez. Günümüzde Haremeyn-i şerîfeyn'in yönetiminde söz sahibi olan ülkede Hanbelî fıkıhı uygulandığı için bu mezhebin görüşü doğrultusunda tedbirler alınmıştır. Mekke ve Medîne haremelerinin girişinde kurulan kontrol merkezleri, uyarı levhaları ve gayri müslimler için yapılmış çevre yolları sayesinde bu hükmün uygulanmasına âzami titizlik gösterilmektedir.

Cami âdâbına riayet edemeyecek yaşta olan çocuklarla akıl hastalarının camilere girmeleri genellikle uygun görülmemişse de temyiz çağına gelmiş çocukların camiye götürülmesi, cemaatle namaza alıştırılması ve kendilerine camide Kur'ân-ı Kerîm öğretilmesi teşvik edilmiştir.

Hz. Peygamber'in camiye girerken okuduğu çeşitli dualar hadis kaynaklarında yer almaktadır (meselâ bk. Müslim, "Müşâfirîn", 191). Resûl-i Ekrem bir hadisinde, camiye girerken salâtü selâmdan sonra, "Allahım, bana rahmet kapılarını aç!" (اللهم افتح لي أبواب رحمتك), çıkarken de yine salâtü selâmdan sonra, "Allahım, senin lutuf ve keremini dilerim!" (اللهم اني اسألك من فضلك) şeklinde dua edilmesini tavsiye etmiştir (Müslim, "Müşâfirîn", 68; Ebû Dâvûd, "Şalât", 18). Camiye sağ ayakla girmek, sol ayakla çıkmak sünnettir. Camiye giren kimsenin tahiyetü'l-mescid* niyetiyle iki rek'at namaz kılması da sünnettir. Ezan okunduğu sırada camide bulunan bir kişinin meşrû mazereti olmaksızın namaz kılmadan çıkıp gitmesi mekruhtur. İbadet yerleri olan camilerde cemaati rahatsız eden, onların huzurunu bozan her türlü davranıştan uzak durmak gerekir. Soğan, sarımsak gibi ağır kokulu şeyleri yedikten sonra camiye gitmek mekruh sayıldığı gibi başkalarını inciterek öne geçmek, rahatsızlık verecek şekilde saf-ları sıkıştırmak ve namaz kılanın önünden geçmek de sakınılması gereken davranışlar olarak kabul edilmiştir.

Camilerde taraflara karşılıklı menfaat sağlayan alım, satım, kira vb. akidler veya gelir getirici diğer işler yapılmasının hükmü mezheplere göre mekruh veya haram sayılmış, hibe akdi ise câiz görülmüştür. Camide dilenmenin veya dilenen kimseye bir şey vermenin mek-

ruh veya haram olduğunu söyleyen âlimler vardır. Ancak ihtiyaç sahiplerine kendileri istemeden sadaka vermek câizdir. Cami içinde, orada bulunanları rahatsız etmeyecek şekilde konuşmanın bir sakıncası yoktur. Bununla birlikte sırf sohbet etmek maksadıyla camiye gitmek, yüksek sesle konuşmak, hatta başkalarını rahatsız edecek şekilde yüksek sesle zikir yapmak tasvip edilmemiştir. Camiyi kirletmemek şartıyla orada uyumakta ve bir şeyler yemekte mahzur görmeyen fakihler bulunmakla birlikte Hanefî ve Mâlikî âlimleri i'tikâf, yolculuk veya misafirlik gibi özel durumlar dışında bunu mekruh saymıştır.

Namaz vakitleri dışında caminin kapatılması, içerideki esyaya zarar verilme endişesi söz konusu olduğu durumlarda câiz görülmüş, aksi takdirde mekruh sayılmıştır. Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre yağmur vb. mazeretler yokken cenaze namazının cami içinde kılınması da mekruhtur. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise bunda bir sakınca yoktur.

Namaz kılmak bakımından camilerin en faziletlisi Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre sırasıyla Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebvî ve Mescid-i Aksâ'dır. Mâlikîler ise birinci sırada Mescid-i Nebvî'yi, ikinci sırada ise Mescid-i Harâm'ı zikrederler. Faziletleri birçok hadiste dile getirilen (Buhârî, "Fazlu's-şalât fi mescidi Mekke ve'l-Medîne", 1, 6; Müslim, "Hac", 505-511) bu üç mescidden sonra ise büyük ve cemaati kalabalık camiler gelmektedir. Ancak bu camilere devam etmek semt veya mahalle camiinin cemaatsız ve metruk kalmasına yol açarsa mahalle camiinde namaz kılmak daha faziletli kabul edilmiştir.

Cami inşaatı, onarımı, bakımı ve cami âdâbı ile ilgili hükümlere fıkıh kitaplarının genel olarak "Kitâbü's-şalât" bölümünde "İmâmet" veya "Cemâat" başlıkları altında, "Kitâbü'l-vakf", "Kitâbü'l-hazr ve'l-ibâha" ve "Kitâbü'l-kerâhiyye ve'l-istihsân" bölümlerinde yer verilir. Hadis kaynaklarında ise "el-Mesâcid" ve diğer ilgili başlıklar altında ele alınır. Camilerle ilgili çeşitli hükümlere dair müstakil risâleler kaleme alındığı gibi birçok konuları ele alıp işleyen kitaplar da yazılmıştır. Zerkeşî'nin *İ'lâmü's-sâcid bi-ahkâmî'l-mesâcid*, Cerrâî'nin *Tuhtetü'r-râki ve's-sâcid fi ahkâmî'l-mesâcid*, Cemâleddin el-Kâsımî'nin *İşlâhu'l-mesâcid mine'l-bida ve'l-avâ'id* adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *Miftâhu künûzi's-sünne*, "mesâcid" md.; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "mescid" md.; *Müsned*, II, 349, 420, 503; Buhârî, "İlim", 6; "Şalât", 47, 62, 65; "Ezân", 160; "Menâkıbü'l-enşâr", 45; "Fazlu's-şalât fi mescidi Mekke ve'l-Medîne", 1, 6; Müslim, "Mesâcid", 24, 25, 69, 73, 79-81; "Müşâfirîn", 68, 191; "Hac", 505-511; İbn Mâce, "Tahâret", 78, 126; "Mesâcid", 5, 11; "İkâmet", 53, 194; "Hudûd", 31; "Diyât", 2; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 93; "Şalât", 18, 23, 53, 54; "Et'ime", 41; "Hudûd", 37; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, II, 10, 11; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 87-89; Serahsî, *el-Meb-sûl*, XII, 34, 36, 42 vd.; Fahreddin er-Râzi, *Me-fâthû'l-gayb*, XVI, 7-10; İbn Kudâme, *el-Mug-nî*, I, 145, 307, 455; V, 607, 634-635; Kurtubî, *el-Câmî*, VIII, 104-106; Nevevî, *el-Mecmû*, IV, 51, 53; V, 4-5; VIII, 476; XV, 361-362; İbnü'l-Hâc, *el-Medhal* [baskı yeri yok] 1401/1981, I, 39-48; II, 203-238, 245-247, 264, 281-283, 289-292; Zerkeşî, *İ'lâmü's-sâcid bi-ahkâmî'l-mesâcid* (nşr. Ebû'l-Vefâ Mustafa el-Merâgî), Kahire 1403/1982; İbn Müflih, *el-Âdâbü's-şer'iy-ye*, Kahire, ts., II, 324-325; III, 378-430; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1348, III, 171; IV, 206-207; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Kahire), I, 298-300; V, 61-65; İbn Nüceym, *el-Bahr*, II, 36-40; Şah Velîyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhî'l-bâliğa* (nşr. Seyyid Sâbık), Kahire, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-hadîse), I, 379-380, 406-410; *el-Fetâ-va'l-Hindiy-ye*, I, 109-110; V, 319-322; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, II, 136-138, 164-185; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, I, 441, 442, 446; III, 369-376; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2479-2503; Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *Tahzîrü's-sâcid min ittihâzi'l-kubûri mesâcid*, Beyrut 1377; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erba'a*, I, 121-123, 284-290, 332-334; Şerbâsî, *Yes'elüneke fi'd-dîn ve'l-hayât*, Beyrut 1980-81, V, 319. M. Cemâleddin el-Kâsımî, *İşlâhu'l-mesâcid mine'l-bida ve'l-avâ'id* (nşr. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî), Beyrut 1403/1983; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), I, 170-174; II, 29-31.

MEHMET ŞENER

CÂMİ*

(الجامع)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Arapça'da "toplamak, bir araya getirmek" anlamındaki cem' kökünden sıfat olan ve sözlükte "toplayan, bir araya getiren, buluşturup birleştiren" anlamına gelen câmi' bu şekliyle, ayrıca aynı kökten türeyen fiil kalıplarıyla çeşitli âyet ve hadislerde Allah'a nisbet edilmiştir. Bu kullanışlarla yirmiyi aşkın âyet ve hadiste gerek bu âyetlerde gerekse ilgili hadislerde daha çok Allah'ın kıyamet günündeki cem' fiilini ifade etmekte, bazı âyet ve hadislerde ise O'nun dünya hayatıyla ilgili toplama ve düzenleme fiillerine işaret edilmektedir (bk. M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "cm'a" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "cm'a" md.).